

نقش ولایت بر مقاومت فعال در اندیشه‌های قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای «دام ظلّه العالی»

فرشته محمدی احمدآبادی^۱

محمد علی محیطی اردکان^۲

چکیده

ولایت از مهمترین ارکان اسلام و تضمین همه احکام الهی است. نگاه قرآنی حضرت آیت الله خامنه‌ای به مفهوم ولایت بر پایه تدبّر در آیات الهی و رابطه آن با مقاومت فعال می‌تواند مبنای اتحاد مقتدرانه امت اسلام و مایه حفظ و تثبیت نظام اسلامی و ظلم‌ستیزی باشد. بر این اساس، هدف از پژوهش حاضر، بررسی و تحلیل نقش ولایت بر مقاومت فعال با توجه به اندیشه‌های قرآنی حضرت آیت الله خامنه‌ای است. این پژوهش که با روش توصیفی - تحلیلی سامان یافته است، پس از تبیین ولایت و ابعاد سه‌گانه آن و تبیین شاخصه‌های مقاومت فعال در اندیشه قرآنی مقام معظم رهبری، به تحلیل نقش ولایت بر هر یک از شاخصه‌های مزبور پرداخته است. یافته‌ها نشان می‌دهند با توجه به اینکه بروز مقاومت در ایمان، جهاد و توکل است، نقش ولایت بر هریک از آنها قابل طرح بوده و به طور کلی می‌توان گفت که ولایت با بارور کردن استعدادهاى انسان و نقش توحیدی آن در جامعه، موجب تثبیت و تقویت ایمان، جهاد و توکل شده، رشد مقاومت فعال را در پی دارد.

واژگان کلیدی: ولایت، مقاومت فعال، ایمان، جهاد، توکل، اندیشه قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای.

^۱. دانش‌آموخته سطح چهار مؤسسه آموزش عالی حضرت زهرا (سلام‌الله‌علیها) میبد و مدرس گروه معارف اسلامی دانشگاه اردکان f.mohamady1306@yahoo.com

^۲. دانشیار گروه فلسفه مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) و مدرس گروه معارف اسلامی. mohiti@iki.ac.ir

مقدمه

قرآن به عنوان کتابی انسان‌ساز و هدایتگر، عمل به آموزه‌هایش را راهی به سوی تکامل و سعادت انسان می‌داند. یکی از مفاهیم محوری در قرآن، «مقاومت» و شاخصه‌های آن است که نقشی اساسی در زندگی فردی و اجتماعی، ویژه در حفظ و تثبیت نظام اسلامی دارد که علاوه بر عرصه نظامی، حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، علمی و فرهنگی را نیز در بر می‌گیرد. در نظام فکری آیت‌الله خامنه‌ای، قرآن محوریت دارد و مفاهیمی مانند ولایت و مقاومت فعال از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند.

ولایت، به عنوان یکی از ارکان اصلی دین اسلام و مذهب تشیع، حقیقتی است که متعلق به خداست و تنها با اذن الهی به پیامبران و اولوالامر (امامان معصوم از دیدگاه شیعه) تفویض می‌شود. روایاتی مانند حدیث «بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ...» (کلینی، ۱۴۰۷: ج ۲، ص ۱۸) بر جایگاه بی‌بدیل ولایت تأکید کرده و آن را محوری می‌دانند که سایر عبادات (نماز، زکات، روزه، حج) در پرتو آن تحقق می‌یابند. بنابراین، ولایت نه تنها به عنوان اصل اعتقادی، بلکه به عنوان شرط اعتبار اعمال عبادی در اندیشه شیعه مطرح است.

در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، ولایت دنباله و تتمه بحث نبوت است. ایشان معتقدند بدون ولایت، نبوت ناقص می‌ماند. یکی از اهداف بعثت انبیا تشکیل جامعه‌ای اسلامی است، جامعه‌ای که در آن حکم و دستور الهی در تمام اجزایش جاری باشد تاکنون کتاب، مقاله و پاره‌ای تحقیقات درباره «ولایت» و «مقاومت» نوشته شده است، اما هیچکدام نقش ولایت بر مقاومت فعال را در اندیشه‌های قرآنی مقام معظم رهبری بررسی نکرده‌اند. از همین رو، تحقیق حاضر در صدد پاسخ به این سؤال محوری است که از منظر مقام معظم رهبری، ولایت چه نقش و تأثیری در مقاومت فعال دارد؟ برای دستیابی به پاسخ این سؤال، ابتدا باید به پرسشی دیگر جواب داد: شاخصه‌های مقاومت فعال چیست و ولایت چه نقشی بر هر کدام از این شاخصه‌ها دارد؟ هدف از این پژوهش توصیفی تحلیلی آن است که از راه آشنایی با شاخصه‌های

مقاومت فعال و نقش ولایت بر آن‌ها بتوان تصویر صحیح‌تر و دقیق‌تری از جایگاه ولایت در پیشبرد مقاومت و اهداف آن در حوزه ملی و بین‌المللی را ارائه کرد.

پیشینه

پژوهش‌های مختلفی با موضوع مقاومت با توجه به اندیشه‌های مقام معظم رهبری صورت پذیرفته است؛ سعید صلح میرزایی در کتاب «اندیشه مقاومت از منظر حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله العالی)» در یازده بخش به تبیین منظومه فکری ایشان در زمینه مقاومت پرداخته است؛ در مقاله «طرح کلی مبانی اندیشه مقاومت مقام معظم رهبری (حفظه‌الله) از منظر قرآن کریم» اثر فرزانه جعفری و نرجس‌السادات محسنی به مبانی استکبارستیزی، نفی سلطه‌پذیری، روحیه جهادی و شهادت‌طلبی و خودباوری در اندیشه مقام معظم رهبری با توجه به آیات قرآن کریم پرداخته شده است. همچنین مقالاتی مانند «راهبرد مقاومت فعال در سبک سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای» اثر حاجی رحیم فرهادزاده، مرتضی محمودی و محمدرضا حاتمی؛ «بررسی ابعاد و پیامدهای راهبرد مقاومت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله)» نوشته آسیه مهدی‌پور؛ «مؤلفه‌های مفهومی مقاومت در اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله العالی)» از محمد حکیمی و اصغر افتخاری؛ «مبانی قرآنی و روایی مقاومت در کلام مقام معظم رهبری (مدظله العالی)» نوشته غلام‌حسین اعرابی، بدون پرداختن به مبحث ولایت، فقط موضوع مقاومت را از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای مورد بررسی قرار داده‌اند.

تنها پژوهشی که می‌تواند به عنوان پیشینه خاص تحقیق حاضر مورد توجه قرار گیرد، مقاله «تحلیل اثرگذاری نظریه ولایت فقیه بر اندیشه مقاومت در خاورمیانه» نوشته مجید استوار و علی اکبر دانای درگاه است که به بررسی چگونگی شکل‌گیری مقاومت در منطقه خاورمیانه و چگونگی اثرگذاری نظریه ولایت فقیه بر اندیشه مقاومت در منطقه با تکیه بر سه اصل اساسی عدالت، مردم‌سالاری و مقابله با مستکبران جهان در برابر مستضعفان با توجه به نقش امام خمینی (رحمة‌الله) پرداخته است. این مقاله فقط بحث ولایت فقیه با توجه به نقش امام خمینی (رحمة‌الله) در مقاومت و انقلاب اسلامی را مطرح کرده است و رویکردی قرآنی از

منظر مقام معظم رهبری نداشته است. همچنین، مقاومت را فقط در منطقه خاورمیانه بررسی کرده است.

بنابراین، بر اساس جستجوی صورتپذیرفته، در هیچیک از آثار موجود به بررسی رابطه ولایت و مقاومت فعال یا به تعبیر دقیقتر به ارائه نقش ولایت بر مقاومت فعال از منظر اندیشه‌های قرآنی آیت الله خامنه‌ای پرداخته نشده است.

مفهوم‌شناسی

مهم‌ترین مفاهیم مورد بحث در این مقاله عبارتند از:

الف- ولایت

واژه‌های «ولایت» و «مولی» از ریشه «ولی» گرفته شده‌اند و اهل لغت معانی گوناگونی برای آن ذکر کرده‌اند. برخی معتقدند این واژه مشترک لفظی است و معانی متعددی دارد (ابن منظور، ۱۴۱۳: ج ۱۵، ص ۴۱۱)، اما در واقع این واژه یک مشترک معنوی است. معنای حقیقی و اولیه آن «اولی به تصرف و متولی امر» است و سایر معانی نیز به این مفهوم بازمی‌گردند (راغب اصفهانی، ۱۴۱۶: ص ۸۸۵). علامه امینی نیز معتقد است که «مولی» تنها یک معنا دارد و آن «اولویت در تصرف» است، هرچند این اولویت در موارد مختلف متفاوت است (امینی، ۱۴۱۶: ج ۱، ص ۶۵۱). برخی دیگر نیز وجه مشترک تمام معانی این واژه را «قرب و نزدیکی» دانسته‌اند (راغب اصفهانی، ۱۴۱۶: ص ۸۸۵؛ حسینی زبیدی، ۱۴۱۴: ج ۲۰، ص ۳۱۰؛ ابن منظور، ۱۴۱۳: ج ۱۵، ص ۴۰۷).

از نظر علامه طباطبایی، ولایت نوعی قرب و نزدیکی است که موجب حق تصرف و مالکیت تدبیر می‌شود (طباطبایی، ۱۳۹۰: ج ۶، ص ۱۲). تنها خداوند ولایت مطلق ذاتی بر مال و جان انسان‌ها و همه موجودات دارد، اما برخی نیز ولایت با واسطه و بالعرض دارند، مانند پیامبران، امامان و فقهای جامع‌الشرایط که اطاعتشان در طول اطاعت الهی و به دستور خداست (جوادی آملی، ۱۳۶۸: ص ۱۲۲).

معنی ولایت از دیدگاه آیت الله خامنه‌ای

از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، ولایت تنها به معنای محبت و دوستی نیست، بلکه فراتر از آن، به معنای هم‌جهگی و هم‌صنف بودن است. ایشان معتقدند که در اصطلاحات قرآنی و

حدیثی، ولایت به انواع پیوندهای محکم و مستحکم اطلاق می‌شود و با توجه به تفاوت‌های خارجی، معانی آن نیز متفاوت می‌شود (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۸: ص ۴۶۲). ایشان معنای اصلی ولایت را «اتحاد و یگانگی» دانسته و بر این باورند که ولایت به معنای حاکمیت و سرپرستی در جامعه اسلامی است. مصداق حقیقی آن، حکومتی است که با وحدت و همدلی میان مردم و حاکمان، و همچنین میان اجزای حکومت و مردم شکل می‌گیرد. ایشان برای ولایت سه بعد اصلی مطرح می‌کنند که در هر سه بعد، اتصال و پیوستگی نقش کلیدی دارد:

۱- پیوستگی داخلی

اولین بعد ولایت در جامعه اسلامی، «پیوستگی و هم‌جبهگی شدید» میان افراد است. این پیوستگی به معنای داشتن فکر و هدف واحد و حرکت هماهنگ در مسیر تحقق آن است (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۲: ص ۴۱۳). این اتحاد درونی باید به حدی باشد که هیچ اختلاف و تفرقه‌ای در جامعه اسلامی باقی نماند. مستند این دیدگاه، آیه ۵۴ سوره مائده است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ...» (مائده/۵۴). در این آیه، خداوند به جایگزینی افراد مرتد با گروهی نیکوکار اشاره می‌کند، منظور از «فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ...» همان مردم جامعه ایده‌آل اسلامی است که در مقابل افراد جامعه اسلامی فروتن و به دور از هرگونه غرور و توقع نابجا هستند، در بین مردمان و برای مردم کار می‌کنند. (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۲: ص ۴۳۶-۴۳۷)

۲- عدم پیوستگی خارجی

دومین بعد ولایت، عدم پیوستگی جامعه اسلامی با جبهه‌های متضاد خارجی است. این به معنای قطع پیوند و وابستگی به جبهه‌های دیگر و غیر هم‌فکر که پیوستگی امت مسلمان با آنها ممنوع دانسته شده، می‌باشد. خداوند در سوره ممتحنه می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ» (ممتحنه/۱).

آن‌ها دارد؛ ولایت با حاکمیت توحید در جامعه، سبب کمال و تعالی افراد شده است؛ امری که به ایجاد و تقویت و جهت‌دهی ایمان آگاهانه با لوازمش در جامعه کمک می‌کند.

تا آنجا که به نقش ولایت در جهاد مربوط است، در پرتو ولایت، ارزش‌های الهی بر منافع فردی اولویت پیدا می‌کنند. علاوه بر این، بر اساس جنبه دوم ولایت، که به معنای قطع وابستگی و پیوند جامعه اسلامی با جبهه‌های متضاد خارجی است، بر اصل عدم پیوستگی و سازش با دشمنان تأکید می‌شود. در نتیجه، جهاد به عنوان ثمره اطاعت از ولایت متجلی می‌شود. همچنین، سفارش ولیّ به آمادگی دفاعی کشور، افزایش اقتدار را به دنبال دارد و در سایه اطاعت از ولایت با پرداخت خمس و زکات و انفاق، منابع مالی جهاد هم تأمین می‌گردد.

مقام معظم رهبری توکل را از فردی‌ترین مفاهیم اخلاقی به مفهومی اجتماعی به عنوان ابزار خروج از بن‌بست‌ها و بحران‌ها تبدیل کرده‌اند. ولایت می‌تواند با تغییر نگرش افراد در جهت درک ضعف و وابستگی انسان به خدا و شناخت عظمت و قدرت لایزال الهی و نفوذ اراده خدا در هر زمان، به واگذاری امور به خدا و توکل بر او کمک کند. همچنین شناخت خدا و کسب ایمان از طریق ولایت صورت می‌گیرد؛ چون آن‌ها باب معرفت الهی هستند. بنابراین ولایت، توان مقاومت دشمن را کاهش داده و موجب افزایش و تقویت مقاومت فعال می‌شود. به راستی، اعتقاد به ولایت و التزام عملی به آن، راز پیروزی قطعی در فتنه‌ها و ابتلائات روزگار است.

منابع

- قرآن کریم.
- نهج البلاغه (شریف الرضی، محمد بن حسین)، ۱۳۷۹، ترجمه محمد دشتی، قم، مشهور، ۱جلد، چاپ اول.
- علی بن الحسین، امام چهارم علیه السلام، الصحيفة السجادية، ۱۳۷۶، قم، دفتر نشر الهادی، چاپ اول.
- ۱. ابن اثیر جزري، مبارك بن محمد، ۱۳۶۷، النهاية فی غریب الحديث و الأثر، تحقیق محمود محمد طناحی، قم، موسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، ۵ جلد، چاپ چهارم.

۲. ابن بابویه، محمد بن علی، ۱۳۶۶، علل الشرایع، ترجمه هدایت الله مسترحمی، تهران: کتاب فروشی مصطفوی، ۱ جلد، چاپ ششم.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی، ۱۳۹۸، التوحید (للسدوق)، تصحیح هاشم حسینی، قم، جامعه مدرسین، ۱ جلد، چاپ دوم.
۴. ابن بابویه، محمد بن علی، ۱۴۰۶ق، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، قم، دار الشریف الرضی للنشر، ۱ جلد، چاپ دوم
۵. ابن منظور، محمد بن مکرم، ۱۴۱۳ق، لسان العرب، تصحیح جمال الدین میردامادی، بیروت، دارالفکر، ۱۵ جلد، چاپ سوم.
۶. امینی، عبدالحسین، ۱۴۱۶، الغدير فی الكتاب والسنة و الادب، تحقیق مرکز الغدير للدراسات الاسلامیه، قم، مرکز الغدير للدراسات الاسلامیه، ۱۱ جلد.
۷. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، ۱۴۱۰ق، غرر الحکم و درر الکلم، تصحیح سید مهدی رجائی، قم، دار الکتاب الاسلامی، ۱ جلد، چاپ دوم.
۸. جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۶۸، ولایت فقیه: رهبری در اسلام، مرکز نشر فرهنگی رجاء، چاپ دوم.
۹. حسینی خامنه‌ای، سید علی، ۱۳۹۸، بیان قرآن: تفسیر سوره برائت، تهران، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای، انتشارات انقلاب اسلامی، ۱ جلد.
۱۰. حسینی خامنه‌ای، سید علی، ۱۳۹۲، طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، تهران، مؤسسه ایمان جهادی، ۱ جلد، چاپ اول.
۱۱. حسینی خامنه‌ای، سید علی، ۱۳۹۷، معارف انقلاب، به گردآوری علیرضا مختارپور قهرودی، تهران، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای، انتشارات انقلاب اسلامی، ۱ جلد.
۱۲. حسینی خامنه‌ای، سید علی، بیانات در دیدار اعضای ستاد برگزاری مراسم ارتحال حضرت امام خمینی (ره) با رهبر انقلاب، ۱۳۸۷/۰۳/۰۱

<https://khl.ink/f/۳۴۶۴>

۱۳. حسینی خامنه‌ای، سید علی، بیانات در دانشکده علوم دریایی نوشهر، ۱۳۸۸/۷/۱۴، <https://khl.ink/f/۸۱۶۲>
۱۴. حسینی خامنه‌ای، سید علی، بیانات در دیدار زائرین و مجاورین حرم مطهر رضوی، ۱۳۸۹/۱/۱، <https://khl.ink/f/۳۱۶۷>
۱۵. حسینی خامنه‌ای، سید علی، بیانات در دیدار اعضای مجمع عالی بسیج مستضعفین، ۱۳۹۳/۹/۶، <https://khl.ink/f/۲۸۳۴۴>
۱۶. حسینی خامنه‌ای، سید علی، بیانات در دیدار اعضای ستادهای «کنگره شهدای امور تربیتی»، «کنگره شهدای دانشجو»، و «کنگره شهدای هنرمند»، ۱۳۹۳/۱۱/۲۷، <https://khl.ink/f/۲۹۰۳۳>
۱۷. حسینی خامنه‌ای، سید علی، بیانات در دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین علیه السلام، ۱۳۹۵/۰۳/۰۳، <https://khl.ink/f/۳۳۱۷۲>
۱۸. حسینی خامنه‌ای، سید علی، بیانات در دیدار مردم قم، ۱۳۹۵/۱۰/۱۹، <https://khl.ink/f/۳۵۳۶۷>
۱۹. حسینی خامنه‌ای، سید علی، بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم، ۱۳۹۷/۵/۲۲، <https://khl.ink/f/۴۰۲۷۳>
۲۰. حسینی خامنه‌ای، سید علی، بیانیه «گام دوم انقلاب» خطاب به ملت ایران، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲، <https://khl.ink/f/۴۱۶۷۳>
۲۱. حسینی خامنه‌ای، سید علی، بیانات در مراسم سی‌امین سالگرد رحلت امام خمینی (رحمه‌الله)، ۱۳۹۸/۳/۱۴، <https://khl.ink/f/۴۲۷۵۸>
۲۲. حسینی خامنه‌ای، سید علی، بیانات در دیدار مداحان اهلبیت علیهم السلام، ۱۴۰۰/۱۱/۰۳، <https://khl.ink/f/۴۹۴۴۸>
۲۳. حسینی خامنه‌ای، سید علی، بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۴۰۰/۱۲/۱۹، <https://khl.ink/f/۴۹۷۶۹>
۲۴. حسینی خامنه‌ای، سید علی، پیام به حجاج بیت‌الله الحرام، ۱۴۰۱/۰۴/۱۷، <https://khl.ink/f/۵۰۵۹۷>

۲۵. حسینی خامنه‌ای، سید علی، بیانات در دیدار بسیجیان، ۱۴۰۱/۹/۵، <https://khl.ink/f/۵۱۴۱۸>
۲۶. حسینی خامنه‌ای، سید علی، بیانات در دیدار جمعی از فرماندهان ارشد نیروهای مسلح، ۱۴۰۲/۰۱/۲۷، <https://khl.ink/f/۵۲۵۳۱>
۲۷. حسینی زبیدی، محمد مرتضی، ۱۴۱۴، تاج العروس من جواهر القاموس، تحقیق علی هلالی، بیروت، دارالفکر، ۲۰ جلد، چاپ اول.
۲۸. دهخدا، علی اکبر و دیگران، ۱۳۷۳، لغت نامه، روزنه، تهران، ۱۵ جلد.
۲۹. دیلمی، حسن بن محمد، ۱۳۶۸، ارشاد القلوب، قم، شریف الرضی.
۳۰. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ۱۴۱۶، مفردات الفاظ القرآن، تحقیق صفوان عدنان داوودی، دمشق، دارالقلم، ۱ جلد، چاپ چهارم.
۳۱. صلح میرزایی، سعید، ۱۴۰۱، فلسطین از منظر حضرت آیت الله العظمی سید علی خامنه‌ای، تهران، انتشارات انقلاب اسلامی، چاپ هشتم.
۳۲. طباطبایی، محمدحسین، ۱۳۹۰ق، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت، مؤسسة الأعلمی للمطبوعات، ۲۰ جلد، چاپ دوم.
۳۳. عمید، حسن، ۱۳۸۲، فرهنگ عمید، تهران، امیرکبیر، چاپ بیست و ششم.
۳۴. فتال نیشابوری، محمد بن احمد، ۱۳۷۵ ش، روضة الواعظین و بصیرة المتعظین (ط- القديمة)، قم، انتشارات رضی، ۲ جلد، چاپ اول.
۳۵. فیروزآبادی، محمد بن یعقوب، ۱۴۲۶، القاموس المحيط، بیروت، مؤسسة الرسالة، ۱ جلد.
۳۶. کلینی، محمد بن یعقوب، ۱۴۰۷، الکافی، تصحیح علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۸ جلد، چاپ چهارم.
۳۷. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، ۱۳۶۸، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار علیهم السلام، بیروت، دار إحياء التراث العربي.

٣٨. نجفی جواهری، محمد حسن، ١٣٦٢، جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، عباس قوچانی، بیروت، دار إحياء التراث العربي.